

Назаренко О. А.,
кандидат юридичних наук, доцент
ДВНЗ «Київський національний економічний університет»

**ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАХИСТ
ДО ВІДПОВІДАЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ**

Концепція відповідальності за захист (R2P – Responsibility to Protect) була схвалена на Всесвітньому саміті 2005 року та закріплена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН. На підставі Під-

сумкового документу Всесвітнього саміту 2005 року в доповіді Генерального секретаря за 2009 рік було викладено три основні компоненти відповідальності за захист:

1. *Відповідальність держав за захист*. Держава несе головну відповідальність за захист населення від геноциду, військових злочинів, злочинів проти людяності, етнічних чисток і підбурювання до них; відповідальність за захист походить з природи суверенітету держав і виникає також з зобов'язань держав за міжнародним правом;

2. *Міжнародна допомога та створення потенціалу*. Міжнародне співтовариство має всіляко сприяти виконанню державами цього обов'язку;

3. *Своєчасне та рішуче реагування*. Міжнародне співтовариство має використовувати відповідні дипломатичні, гуманітарні та інші засоби для захисту населення від вказаних злочинів. Якщо держава не в змозі захистити своє населення, міжнародне співтовариство має бути готовим вжити колективних дій для захисту людей, відповідно до Статуту ООН.

Безперечно, концепція містить значний потенціал щодо попередження найтяжчих злочинів за міжнародним правом та захисту від них кожної людини як складової забезпечення міжнародного миру та безпеки. Втім, слід пам'ятати, що зловживати можна будь-якою концепцією й самою гарною ідеєю (як можна зловживати й суверенітетом).

На вдосконалення концепції R2P спрямована бразильська ініціатива відповідальності при захисті (**Responsibility while Protection**), яка стала відповіддю на апробацію R2P в ході військової операції в Лівії 2011 року.

Саме після подій в Лівії виникли серйозні занепокоєння щодо можливості використання концепції як форми політичної маніпуляції, вторгнення в суверенітет, непропорційного застосування сили, нової форми колоніалізму тощо.

В листопаді 2011 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН з'явився документ під назвою «Відповідальність *при* захисті». Основні положення для розвитку та просування концепції», поширений Бразилією. В документі підкреслено, що, визнавши головну відповідальність кожної держави за захист власного населення, Підсумковий документ 2005 р. встановив обмеження на використання сили міжнародним співтовариством при здійсненні його

відповідальності за захист, а саме: а) *матеріальні* (у відповідь на геноцид, військові злочини, етнічні чистки та злочини проти людяності), в) *часові* (явна нездатність держави виконати свій обов'язок захищати, а також після використання всіх мирних засобів); та с) формальні (через Раду Безпеки ООН, у відповідності з Главами VI та VII Статуту ООН) та на основі оцінки ситуації в кожному конкретному випадку.

Основний сенс документу сформульований в п.11, в якому сказано, що міжнародне співтовариство при реалізації своєї відповідальності *за* захист має виявляти більшу відповідальність *при* захисті. Обидві концепції мають розвиватися спільно, спираючись на узгоджені основні принципи, параметри і процедури, зокрема на наступні:

- попередження (превентивна дипломатія зменшує ризик збройного конфлікту і пов'язаних з ним жертв);

- використання всіх мирних засобів захисту населення від загрози насильства у відповідності з принципами та цілями, закріпленими в Статуті ООН і Підсумковому документі 2005 року;

- застосування сили, у тому числі при реалізації відповідальності за захист, має відбуватися у всіх випадках з санкції Ради Безпеки ООН у відповідності з Главою VII Статуту ООН або, у виняткових випадках, з санкції ГА ООН відповідно до її резолюції 377 (V) ;

- дозвіл на застосування сили має бути обмежений правовими, оперативними та тимчасовими критеріями. Масштаб воєнних дій має відповідати букві і духу мандата, виданого Радою Безпеки або ГА ООН, військові дії мають здійснюватися у відповідності з міжнародним правом, особливо міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом збройних конфліктів;

- застосування сили має супроводжуватися мінімальним насильством і дестабілізацією обстановки. Ні за яких умов воно не має завдавати більше шкоди;

- при застосування сили слід виходити з того, що військові дії мають бути розумними, пропорційними і обмеженими лише цілями, встановленими РБ ООН;

- ці керівні принципи мають дотримуватися протягом всього періоду застосування сили, від прийняття резолюції до скасування дозволу на військову операцію новою резолюцією;

– необхідні нові, розширені процедури РБ ООН для контролю та оцінки методу тлумачення та виконання резолюцій з метою забезпечення реалізації відповідальності *при* захисті;

– РБ ООН має забезпечити підзвітність тих, кому надано повноваження застосувати силу.

Ініціатива Бразилії щодо посилення R2P компонентом відповідальності *при* захисті має на меті розробку механізмів, які утримали б міжнародне співтовариство в майбутньому від ухвалення поспішних рішень про проведення військових операцій з метою захисту цивільного населення, а в разі прийняття останніх – спонукали б міжнародне співтовариство суворо дотримуватися цієї концепції та мандату РБ ООН.

Після бразильської пропозиції посилити R2P компонентом Rwp з'явився китайський погляд на концепцію – «відповідальний захист» (**Responsible Protection – RP**). **Міжнародному співтовариству** потрібна не просто «відповідальність за захист», а «відповідальний захист». Це означає, що:

По-перше, об'єкт RP має бути чітким. Об'єктами захисту мають бути невинні люди, а не конкретні політичні партії чи збройні сили. Тільки такий вид захисту є правомірним і справжнім.

По-друге, легітимність тих, хто буде здійснювати «захист». Держава несе основну відповідальність за захист своїх громадян. Крім того, Рада Безпеки ООН є єдиним органом, уповноваженим діяти для виконання цього обов'язку. Жодна з держав не має такого права – захищати на власний розсуд.

По-третє, засоби «захисту» мають бути суворо обмежені. Передумовою для застосування сили для захисту є використання всіх дипломатичних та політичних засобів вирішення ситуації. Саме невійськові засоби дозволяють досягти довгострокових результатів з меншими побічними ефектами. Натомість, застосування військової сили на кожному кроці не тільки призводить до величезних жертв серед цивільного населення, але завдає серйозної шкоди інфраструктурі і сприяє спаду національної економіки в країні або регіоні. Це спричиняє гуманітарні катастрофи, втягує об'єкт «захисту» в затяжний і болісний етап пост-кризового відновлення.

По-четверте, мета «захисту» має бути визначена. Так само, як лікарі не повинні вбивати пацієнтів за допомогою лікування, метою захисту має бути пом'якшення гуманітарної катастрофи. Категорично забороняється створювати більшу гуманітарну ката-

строфу під час захисту, не кажучи вже про використання захисту як засобу повалення уряду тієї чи іншої держави.

По-п'яте, «захисники» мають нести відповідальність за постзахист та відновлення держави. Вони не можуть «захистити» та й піти, залишивши в державі безлад.

По-шосте, Організації Об'єднаних Націй слід створити механізми контролю, оцінки результатів та підзвітності постфактум для забезпечення засобів, процесів, масштабів і результатів «захисту».

R2P є динамічним поняттям. Концепція була схвалена на Всесвітньому саміті 2005 року та закріплена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН і тому отримала велике моральне й політичне значення. Менш ніж за десятиліття вона стала більше ніж концепцією, втім, поки що не стала нормою міжнародного права. Яким, можливо, буде її зміст покаже час.